

Gentrification: stromen en tegenstromen

Het verschijnsel *gentrification* vormt het thema van OASE 73.

De term *gentrification* wordt toegeschreven aan Ruth Glass, die het proces van fysieke en sociale transformatie beschreef van arbeiderswijken in Londen in de vroege jaren zestig.¹ Dit is het proces waarbij de middenklasse (*gentry*) een arbeidersbuurt overneemt en deze in fysieke, sociale en economische zin opwaardeert. Uiteindelijk wordt de buurt dan te duur voor de oorspronkelijke bewoners. Het proces van *gentrification* is inmiddels onderwerp van vele studies en theorieën en wordt steeds vaker door investeerders en lokale overheden gebruikt als strategie bij de vernieuwing van vervallen stadswijken. Chris Hamnett stelt dat *gentrification* te beschouwen is als een van de 'speerpunten' van de hedendaagse stedelijke herstructurering.² Hij noemt *gentrification* het laatste stedelijke strijdperk, waar een strijd wordt uitgevochten tussen ideologieën: tussen marxisme en liberalisme en dus tussen productie en consumptie, kapitaal en cultuur, vraag en aanbod, keuze en klasse. Inzicht in het verschijnsel als zodanig verlegt de grenzen van de *gentrification*, zo stelt hij, van een conflict dat zich afspeelt op fysiek, economisch, sociaal en cultureel vlak naar een theoretische, ideologische en politieke kwestie.

Het beroemde conflict rond *gentrification* dat zich in 1988 afspeelde in de Lower East Side van New York, toen de politie Tompkins Park afsloot om er de dakloze bewoners uit te verdrijven, illustreert Hamnetts stelling. Gewelddadige conflicten, die vaak gepaard gaan met racisme en seksisme, doen zich juist voor op plaatsen waar de markt kwetsbare huurders amper bescherming biedt.

Verschillende Nederlandse steden hebben momenteel te maken met het verschijnsel *gentrification*. OASE onderkent de doorslaggevende rol die *gentrification* speelt in de huidige en toekomstige stadsvernieuwing; die toenemende invloed is de aanleiding voor dit nummer van OASE. OASE wil de oorzaken en gevolgen van de *gentrification* verder onderzoeken, het verschijnsel een plaats geven in het theoretische stedenbouwkundige discours en de standpunten die architecten en stedenbouwkundigen over dit onderwerp innemen tegen het licht houden. Door aan te geven welke krachten werkzaam zijn en via casestudies te beschrijven hoe deze zich op uiteenlopende plaatsen manifesteren, hoopt OASE het inzicht in dit verschijnsel te bevorderen en een perspectief te bieden op mogelijke strategieën.

Een belangrijk verschijnsel dat in dit nummer uitgebreid aan de orde komt, is de neiging om kennis over *gentrification*, van oorsprong een proces van onderaf, te gebruiken als instrument bij stedenbouwkundige planning van bovenaf. Hierbij wordt 'creativiteit' vaak aangewend als katalysator van het proces van *gentrification*.

Een beleid dat erop is gericht een creatieve klasse naar stadswijken te lokken ter bevordering van de economische groei wordt gekoppeld aan een toenemend gebruik van de terminologie van de 'creatieve

1

R. Glass, *London. Aspects of Change*, Londen 1964.

2

C. Hamnett, 'The Blind Men and the Elephant. The Explanation of Gentrification', *Transactions (Institute of British Geographers)*, 16 (1991) 2, p. 173-189.

Gentrification: Flows and Counter-Flows

1

Ruth Glass, *London: Aspects of Change* (London, 1964).

2

Chris Hamnett, 'The Blind Men and the Elephant. The Explanation of Gentrification', *Transactions, Institute of British Geographers* 16 (1991) 2, 173-189.

The central theme of *OASE* 73 is the phenomenon of gentrification. The term gentrification is attributed to Ruth Glass, who described the process of physical and social transformation of working-class areas in London in the early 1960s.¹ During this process, the middle classes (*gentry*) took over working-class areas, upgrading the neighbourhoods physically, socially and economically. Eventually, the neighbourhoods became too expensive for their original residents. The gentrification process is by now the subject of many studies and theories, and is increasingly used as a strategy in the renewal of run-down urban areas by investors and local governments. Chris Hamnett argues that gentrification can be considered one of the 'leading edges' of contemporary urban restructuring.² He labels gentrification as the last urban battleground, a battle between ideologies - between Marxism and liberalism and therefore between production and consumption, capital and culture, supply and demand, choice and class. The understanding of gentrification as such expands the gentrification frontier, so he argues, from a conflict that engages the physical, economical, social and cultural to the theoretical, ideological and political.

The famous clash over gentrification that took place on the Lower East Side of New York City in 1988, after the police closed Tompkins Park in order to drive out its homeless population, illustrates Hamnett's argument. Violent struggles, often accompanied by racism and gender issues, tend to take place where the market offers hardly any protection to vulnerable tenants.

Various cities in the Netherlands are currently dealing with the phenomenon of gentrification. *OASE* acknowledges that gentrification plays a decisive role in contemporary and in future urban regeneration. Precisely this growing influence is the reason for this issue of *OASE*. *OASE* wishes to further explore the causes and consequences of gentrification processes, to place gentrification in the urban theoretical discourse and to reflect on the manner in which architects and planners take a position in this subject. By drawing an outline of the forces at hand and by discussing various local manifestations through a number of case studies, *OASE* hopes to generate a better understanding of the phenomenon and to open perspectives to possible strategies.

One important observation that will be extensively discussed in this issue is the tendency to use knowledge about the originally 'bottom-up' processes of gentrification as an instrument in 'top-down' urban planning. In such processes, 'creativity' is often used to catalyze the process of gentrification.

The policy focusing on attracting a creative class to urban districts in order to generate economic growth is linked to increasing use of the terminology of the 'Creative Class'; as formulated by Richard

klasse,' zoals geformuleerd door Richard Florida.³ Willen regio's economisch succesvol worden, zo stelt hij, dan moeten ze hoogopgeleide, creatieve, innovatieve mensen zien aan te trekken; met andere woorden, het type werknemer dat behoort tot een 'creatieve economie' in plaats van een industriële of door kennis gedreven economie. Sterker nog: de aanwezigheid van creatieve mensen trekt niet alleen nieuwe activiteiten naar vervallen buurten, maar bezielt die vaak ook met nieuw elan. Dit beleid heeft echter ook zijn schaduwzijde. Het werkt bijna per definitie als een mechanisme van maatschappelijke controle – het verjaagt de minder draagkrachtige huurders uit hun buurt. Ondanks de positieve klank van het woord 'creativiteit' als politiek instrument blijkt *gentrification* in de praktijk vooral de fysieke manifestatie van een groeiende kloof tussen arm en rijk.

OASE 73, *Gentrification: stromen en tegenstromen* legt de stedenbouwkundige ontwikkeling onder het vergrootglas van de *gentrification*, wat de gelegenheid biedt om de rol van de ontwerpdisciplines en hun complexe relaties met de vele andere disciplines en terreinen waar dit verschijnsel betrekking op heeft, opnieuw te bekijken. Het proces van *gentrification* is tegelijkertijd algemeen en specifiek. Smith en Williams⁴ stellen dat het weliswaar onderdeel is van de opkomst van wereldsteden, maar zich niet in alle steden en alle gebieden voordoet; dit dwingt ons te zoeken naar een interpretatie die zowel theorie als praktijk omvat. De theoretische benadering biedt algemeen inzicht (het macroniveau), terwijl bij de praktische de specifieke kenmerken van een locatie aan de orde komen en de mogelijkheden die deze in zich draagt (het microniveau).

In het eerste gedeelte van dit nummer wordt het thema daarom op macroniveau benaderd. Verschillende aspecten van het proces komen aan de orde en het wordt bekeken vanuit het gezichtspunt van verschillende betrokken partijen, te weten de sociale wetenschapper (maatschappij), de kunstenaar (cultuur), de overheid (politiek) en de investeerder (economie). Het eerste artikel in dit gedeelte, van Stefan Metaal, plaatst *gentrification* in een historisch perspectief. De auteur laat de belangrijkste theorieën ter verklaring van *gentrification* de revue passeren, bespreekt hun plaats in het huidige debat over stedelijkheid en beschrijft de invloed die het proces heeft op de stedenbouwkundige ontwikkeling, zowel in de manier waarop de stedelijke ruimte wordt gebruikt als in de fysieke vorm die het proces aanneemt. In het tweede artikel, 'Een eeuw volkshuisvesting in Nederland', gaat Manuel Aalbers in op de ontwikkelingen en tendensen in de sociale woningbouw in Nederland vanaf 1901. Hij concentreert zich op de (veranderende) rol die de woningbouwverenigingen spelen in de vernieuwing en ontwikkeling van de Nederlandse steden. De cultuurproductie en het creatieve potentieel daarvan is het onderwerp van het artikel '5 Shots cultuur' van Jeroen Boomgaard. Hij bespreekt de positie van de kunstenaar in het algemeen en van de publieke kunst in het bijzonder bij het proces van *gentrification*. Het eerste gedeelte van dit nummer van OASE besluit met een interview met Dietmar Werner, voorzitter van de Vereniging van Nederlandse Projectontwikkeling Maatschappijen (NEPROM). De economische belangen binnen een stedelijke sociale context vormen de leidraad voor dit interview.

In het tweede gedeelte staat het microniveau centraal en wordt

3

R. Florida, *The Rise of the Creative Class. And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*, New York 2002; R. Florida, *The Flight of the Creative Class*, New York 2005.

4

N. Smith & P. Williams (red.), *Gentrification of the City*, Londen 1986.

3

Richard Florida, *The Rise of the Creative Class - And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life* (New York, 2002); Richard Florida, *The Flight of the Creative Class* (New York, 2005).

4

Neil Smith and Peter Williams (eds.), *Gentrification of the City* (London, 1986).

Florida.³ For regions to become economically successful, he argues, they should attract highly educated, creative, innovative people; in other words the type of employees that belong to a 'creative economy' rather than to an industrial, or knowledge-driven economy. Indeed, the presence of creative people attracts not only new activity to rundown neighbourhoods, but frequently also causes their revitalization. Nevertheless, this policy has its shortcomings. Almost by definition, such a policy is a mechanism of social control – it dissipates the lower-class tenants from their neighbourhood. Despite the positive sound of 'creativity' as a political instrument, its consequences reveal the character of gentrification as a physical manifestation of the growing gap between rich and poor.

OASE 73, Gentrification: Flows and Counter-Flows questions urban development through the specific magnifying glass of gentrification, since it offers the opportunity to rethink the role of design disciplines and their complex relations with the many other disciplines and areas that are engaged in this phenomenon. The gentrification process is simultaneously general and specific. Smith and Williams⁴ suggest that, even though it is part of the emergence of global cities, it occurs not in all cities and not in all areas; it challenges the search for an understanding that involves both theory and practice. While theory offers a general understanding (macro level) the practice deals with the specific characteristic of a location and the potentials it folds (micro level).

Therefore, the first part of this issue offers an exploration of the theme on a macro level. It traces several conditions within the process and examines the process from the point of view of one of its 'participants', namely the social scientist (social issues), the artist (culture), the government (politics) and the investor (economy). The first article in this section, by Stefan Metaal, introduces gentrification in a historical perspective. The author presents the main theories explaining gentrification, their place within the current debate on urbanity and describes the influence the process has on urban development both in the manner that urban space is being used and in the physical shape it takes. In the second article, 'A Century of Public-Sector Housing in the Netherlands', Manuel Aalbers reflects on the developments and tendencies in public housing in the Netherlands since 1901. He focuses on the (changing) role the 'Housing Corporations' play in the renewal and development of Dutch cities. Cultural production and its generative abilities is the subject of the article '5 Shots of Culture' by Jeroen Boomgaard. He discusses the position of the artist in general, and of public art specifically, during the gentrification process. The first part of this issue of *OASE* concludes with an interview with Dietmar Werner, chairman of the combination of Dutch developer societies (NEPROM). Economical interests within an urban social context underline this interview.

The second part of this issue deals with the micro level and examines how architects, planners and inhabitants anticipate and take position in the process of gentrification. Local implications of the gentrification phenomenon in different cities (Toledo (Ohio), London, Antwerp, The Hague and Amsterdam) are evaluated by means of several case studies. These case studies offer the possibility of gaining

bekeken hoe architecten, stedenbouwkundigen en bewoners op het proces van *gentrification* anticiperen en welk standpunt ze erover innemen. Aan de hand van verschillende casestudies worden de plaatselijke implicaties van *gentrification* in Toledo (Ohio), Londen, Antwerpen, Den Haag en Amsterdam besproken. Deze casestudies bieden inzicht in enkele strategieën die ontwerpers hanteren om sociale uitsluiting te voorkomen of het proces te sturen en bij te stellen ten behoeve van de bewoners van de buurt. Drie artikelen bieden inzicht in de processen van *gentrification* in Nederland. Het artikel van JanJaap Berg en Joost Zonneveld beschrijft de *gentrification* die plaatsvindt in de Indische Buurt in Amsterdam. Sabrina Lindemann bespreekt een reeks artistieke interventies in een veranderende arbeiderswijk in Den Haag en Klaske Havik beschrijft verschillende benaderingen van stadsvernieuwing rond de IJoevers in Amsterdam. In België vinden gelijksoortige processen plaats, maar de sociale en politieke context is er heel anders. Dirk Somers laat enkele architectonische voorbeelden zien van de 'acupunctuurstrategie' in Antwerpen. Aangezien de term *gentrification* in Londen is geboren, bevat dit nummer ook een artikel van Steve McAdam over de processen van *gentrification* die momenteel in Londen plaatsvinden. In deze casestudy wordt duidelijk hoe belangrijk het is dat het publiek bij deze processen wordt betrokken en dat architecten en planologen contacten onderhouden met de bewoners. Het artikel van Igor Marjanovic en Katerina Rüedi Ray biedt een blik buiten Europa en laat de rol van kunstenaars in middelgrote Amerikaanse steden zien.

Natuurlijk biedt deze reeks casestudies slechts een glimp van de *gentrification*-processen die overal ter wereld plaatsvinden. In aanmerking genomen dat minstens vijftig procent van de wereldbevolking in een stedelijke omgeving woont⁵ en dat de vrijemarkteconomie een toenemende invloed uitoefent op de mondiale en lokale overheden, is en blijft *gentrification* met zijn consequenties een vraagstuk waar ontwerpers, stedenbouwkundigen en politici niet omheen kunnen als ze zich bezighouden met stedelijke kwesties.

Pnina Avidar, Klaske Havik en Bart Wigger

'At the outset of the twentieth century, 10% of the population lived in cities. In 2000, around 50% of the world population lives in cities. In 2025, the number of city-dwellers could reach 5 billion individuals (two thirds of them in poor countries)', Mutations - Global Urban Observatory.

insight into some of the strategies used by designers in order to either prevent social exclusion or to control the process and modify it to the benefit of the neighbourhood's inhabitants. Three articles offer an insight in the Dutch processes of gentrification. The article by Jaap-Jan Berg and Joost Zonneveld describes the gentrification that is taking place in the Indische Buurt in Amsterdam. Sabrina Lindemann discusses a series of artistic interventions in a transforming working-class quarter in The Hague; and Klaske Havik describes various approaches to urban regeneration around the Amsterdam IJ-banks. In Belgium, similar processes are taking place, although the social and political context is rather different. Dirk Somers shows some architectural examples of the strategy of 'acupuncture' in Antwerp. Since the term gentrification originated in London, this issue presents an article by Steve McAdam on current gentrification processes in London. In this case study, the importance of public involvement and the need for architects and planners to engage with inhabitants becomes manifest. The article by Igor Marjanovic and Katerina Rüedi Ray allows us to look outside Europe, offering a glimpse of artists' involvement in middle-size American cities.

Of course this series of case studies offers only a glimpse of the processes of gentrification taking place all over the world. Concerning the fact that at least 50 per cent of the world population lives in an urban environment,⁵ and that free-market economies play an increasingly important role in global and local governments, gentrification (and its consequences) is and will be an issue that designers, urban planners and politicians cannot ignore and will have to take into consideration when dealing with urban questions.

Pnina Avidar, Klaske Havik and Bart Wigger